

Yaşar UYSAL¹

Devlet Merkezli Spekülatif Rant Ekonomisi: Oluşumu ve Sonuçları

Özet

Bu çalışmanın amacı, temelleri 1980'lerde atılan ve varlığını belirgin olarak 1990 sonrası dönemde hissettiren, "devlet merkezli spekülatif rant ekonomisi" olarak tanımladığımız oluşumu ve sonuçlarını ortaya koymaktır. Türkiye'de devletin ekonomi içindeki yeri, siyaset anlayışı ve halkın devlete yüklediği roller böylece bize özgü bir yapının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Ekonomik birimlerin zaman içinde bu sürece uyum göstermesi ise sürecin yapısal nitelik kazanmasına neden olmuştur. Ancak, bugün gelinen noktada, gerek iç gerekse dış borç stoku ve bunların çevrilmesinde yaşanabilecek olası sorunlar, küresel ekonomik iklimdeki değişimin de etkisiyle, devlet merkezli spekülatif rant ekonomisinin sürdürülmesini imkansız hale getirebilecektir. Çalışmada bu noktaya gelmeden alınabilecek önlemlere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Devlet merkezli spekülatif rant ekonomisi, kamu açıkları, iç borç, dış borç, dış ticaret açığı, cari işlemler dengesi.

State Oriented Speculative Rent Economics: The Foundation and Results

Abstract

The main objective of this study has been to put forward the foundations and the results of the state oriented speculative rent economics which became evident after 1990s and of which the basis was established in 1980s. In Turkey, the place of the state in national economy, the way the politics is conceived and the roles which are given to the state by public have prepared the basis for the foundation of such a structure which is unique to us. The fact that the actors in the economy have become harmonized with this process along time has caused the process to have a structural character. Nevertheless, at the point where we have arrived today, and together with the impact of the developments in the global economical climate, both the stocks of the internal and the external debt and the problems which are likely to arise during their payment, the state oriented speculative rent economics may turn out to be unsustainable. In the paper, the possible precautions to avoid this turning point are also provided.

Keywords: State oriented speculative rent economics, state deficits, internal debt, external debt, foreign trade deficit, balance of current account

¹ Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

Giriş

Türkiye, sahip olduğu büyük potansiyeli ile dünyanın gelişmiş ülkeleri arasında yer alabilecek bir ülkedir. Ancak, mevcut potansiyel gerçek anlamda harekete geçirilememiş ve hızlı gelişme için gerekli adımlar bir türlü atılamamıştır. Bu, her dönem için geçerli olarak kabul edilebilirse de, 1990 sonrası dönemi ayrı olarak değerlendirmek gerekmektedir. 24 Ocak 1980 Kararlarıyla, 1963 yılında Planlı olarak uygulamaya başlanılan ithal ikameci sanayileşme stratejisinin terk edilerek ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin benimsenmesiyle, ekonomi politikası araçlarının bileşimi ve buna bağlı olarak tüm dengeler değişmiştir. Bu dönemin temel amaç eksenleri ise; dışa açılma ve piyasa ekonomisinin etkin olarak işletilmesi olarak sayılabilir. Bunlardan birincisi, niteliği ve sonuçları tartışılır olsa da, önemli ölçüde gerçekleştirilmiş, ikincisi olan piyasa ekonomisine geçişte ise büyük sorunlar yaşanmıştır. Piyasa ekonomisinin gerektirdiği davranış yapısının bulunmaması, üretim değil paylaşıma dayalı bir toplumsal yapı ve gerekli denetim mekanizmalarının kurumsal düzeyde oluşturulmaması “bize” özgü ilkel bir piyasa anlayışı yaratmıştır. Bu gelişmeler bir yandan demokrasi ve siyaset anlayışı tarafından beslenirken, diğer taraftan da siyaset anlayışını etkilemiştir. Böylece, tarihsel süreç içinde göçebe kültür aşamasında doğal kaynakları, Osmanlı döneminde ganimeti paylaşmaya dayalı sistem, Türkiye Cumhuriyetinde, özellikle 1980 sonrası dönemde devlet malını-kaynaklarını paylaşmaya dayalı, üretim kültürünün yerleşmediği, emeğin, çalışmanın, rekabetin değil, kurnazlığın, kolaycılığın belirleyici olduğu bir sisteme dönüştürülmüştür. Doğal olarak bu, Türkiye’de yeni bir siyaset ve buna bağlı olarak ekonomi anlayışının ortaya çıkmasına ve değerler boyutunda önemli dejenerasyonlar yaşanmasına yol açmıştır.

Bu dejenerasyonu iki önemli gelişme desteklemiştir. Bunlardan birincisi, Türkiye’yi 24 Ocak Kararlarına götüren faktörlerin de başında gelen döviz kıtlığıdır. Bu kararlardan sonra, koşulların da dayatmasıyla, adeta “her türlü” döviz kazandırıcı faaliyet teşvik edilmiştir.

Türkiye’de rant alanları her dönemde farklılaşmış olsa da siyasete ve/veya siyasetçiye yakın olmak, en büyük rant kaynağı olan devlete yakın olmanın en kısa ve en etkili yolu olmuştur. Bu dönemde çok kısa zamanda büyüyen ve ortadan kaybolan

holdingler, çok kolay kazanan ve çok kolay harcayan türeme zenginler bunun tipik göstergeleri olmuştur.

İkinci kırılma ise 1989 yılından sonra yaşanmıştır. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve kamu harcamalarının vergiler yerine borçlanmayla finanse edilmesi yönünde gerçekleştirilen eş-anlı dönüşüm, Türkiye’de yeni rant dağıtım alanları/kaynakları yaratmıştır. Devletin içerden ve dışardan bulabildiğince borçlandığı ve kamu harcamalarında savurganlığın pervasızlık noktasına geldiği bu dönemde geleceğin tüketildiğinin farkına varılmamış veya bu görülmek istenmemiştir. Bu çalışmanın başlığını oluşturan “devlet merkezli spekülâtif rant ekonomisi”nin oluşumu da bu şekilde 1990 sonrası dönemde netlik kazanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, temelleri 1980’lerde atılan ve varlığını belirgin olarak 1990 sonrası dönemde hissettiren devlet merkezli spekülâtif rant ekonomisinin oluşumu ve sonuçlarının ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde devlet merkezli spekülâtif rant ekonomisine giden süreç, ikinci bölümde rant dağıtım kanalları, üçüncü ve son bölümde ise sözkonusu sürecin gerek iç gerekse dış ekonomik dengeler üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

1. Arka Plan: Sürecin Oluşumu

1970’lerin ikinci yarısında başlayan ve daha sonra artarak devam eden ekonomik istikrarsızlık Türkiye’de yapısal dönüşümler içeren bir istikrar paketinin uygulanmasını gerekli kılmıştır. Bu çerçevede uygulamaya konulan 24 Ocak 1980 Kararları, bir yandan yüzde 100’ü aşan enflasyonun kontrolü, ülkede mevcut kıtlık ve karaborsanın önlenmesi gibi süreç politikaları, diğer yandan da piyasa mekanizmasının etkin işleyebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması ve devletin küçültülmesi gibi ekonomik sistemle ilgili amaçları ön plana çıkarmıştır. Ayrıca, sektörel önceliklerde bir değişme gözlenmiş, ihracata yönelik faaliyetler önem kazanmıştır. Bu çerçevede öncelikle alınan kararlar şunlar olmuştur: ihracatın hızla artırılmasının ana strateji olarak benimsenmesi, esnek döviz kuru uygulanması, enflasyonun kontrol altına alınması, monetarist para ve kredi politikasının uygulanması, gerçekçi faiz politikası, özel yabancı sermayenin teşvik edilmesi, yeni yatırımlar yerine mevcut kapasitenin tam kullanılmasına öncelik verilmesi.

Bunların yanında, ekonominin kendi işleyişi içinde gelişmesine ortam hazırlanması, ekonomi yönetiminde karar bütünlüğünün sağlanmasına yönelik kurumsal düzenlemelerin yapılması, kamu açıklarının kapatılması, KİT fiyatlarının piyasa kuralına göre belirlenmemesi, temel mallar kapsamının daraltılarak sübvansiyonların kaldırılması, fiyat kontrollerinin ve fiyat tespit komisyonunun kaldırılması yönünde uygulamalara başlanmıştır (DPT, 1980:13-17).

Bu önlemlerin temel amacı, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin terk edilerek, ihracata yönelik bir sanayileşme stratejisinin uygulamaya konulması olmuştur. Böylece karşılaştırmalı üstünlükler ve sahip olunan faktör donanımı koşullarını dikkate alan bir sanayileşme stratejisi uygulanmaya başlanmıştır.

Aslında 24 Ocak Kararları, dünya borç krizi yaşanırken, ABD ve İngiltere'nin öncülük yaptığı serbestleşme hareketleriyle başlattıkları "yeni dünya düzeni"ne uyum programı oldu; bu istikrar programıyla Türkiye aynı zamanda yeni dünya düzenine uyum sürecine sokuluyordu (Kazgan, 2005:196). 1980 ve özellikle 1990 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinde politika tercihleri boyutunda yaşanan gelişmelerin bu çerçeve de dikkate alınarak değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır.

1980'lerin sonlarına gelindiğinde, 1980-88 döneminde uygulanan ihracata yönelik büyüme stratejisi, strateji içinde ve ekonomik yapıda gerekli dönüşümler sağlanamadığı için, tıkanmıştı. Ekonomideki bu gelişme yanında 1987 yılında genel 1989 yılında yerel seçimlerin yapılacak olması nedeniyle politik konjonktür de yükselmeye başlamıştı. Bunun sonucunda bir taraftan emeğiyle geçinen vatandaşları, diğer taraftan da dünya piyasalarında ucuz emeğe dayalı rekabet stratejisi ile konumlanmış firmaları memnun etmek için ekonomi politikalarında bazı dönüşümler yapılmıştır. Bu çerçevede ifade edilebilecek başlıca uygulamalar; bir taraftan reel ücretlerde önemli oranda artışlar gerçekleştirilmesi, diğer taraftan da bütçe gelirleri içinde kurumlar vergisinin payında önemli oranda gerileme yaşanmasıdır. Nitekim, 1981 yılında 100 olan reel ücret endeksi 1987 yılında kamu kesiminde 66,3'e, özel kesimde ise 90,3'e gerilemiş iken 1990 yılında kamu kesiminde 100,4'e, özel kesimde 128,4'e yükselmiştir. Bütçe

gelirleri içinde kurumlar vergisinin payı ise 1980 yılında yüzde 4,9 iken 1987 yılında yüzde 14,7'ye yükselmiş, 1990 yılında gerileyerek yüzde 10,2'ye düşmüştür (Uysal, 1997:190 ve 218).

Bu dönüşümün merkezinde, 24 Ocak Kararları çerçevesinde 1980-88 döneminde uygulanan ve ihracat artışı için ucuz emek, aşırı değerli döviz kuruna dayalı stratejinin gerek ekonomik gerekse sosyal ve siyasi nedenlerle daha fazla sürdürülemez hale gelmesi bulunmaktadır. Zira aşırı değerli kur politikası enflasyonu körüklemiş, ucuz emeğe dayalı ihracat stratejisi ise gelir dağılımını üst gelir grupları lehine ciddi şekilde bozmuştu (DPT, 1994:16) Bunun halk üzerinde yarattığı olumsuzluklar doğal olarak artmış, politik konjonktürün yükselmesi popülist söylem ve uygulamaları gündeme getirmişti. Bu nedenle, yukarıda da ifade edildiği gibi, 1980'li yılların sonlarında ücretlerde önemli oranda artışlar yapılmış, kurların aşırı değerlendirilmesinden vazgeçilmişti.

Ihracat artışının iki temel dayanağının bu şekilde ortadan kalkmasının ihracatçı sektörler üzerinde yarattığı olumsuz etkinin giderilebilmesi için vergi kolaylıkları (istisna ve muafiyetler) devreye sokulmuştu. Böylece devlet ihracatçılardan dolayısıyla reel kesimden elde edebileceği vergi gelirlerinden önemli oranda vazgeçmişti. Bu koşullarda kamu harcamalarının finansmanında vergiler yerine borçlanmaya öncelik verilmesi gerekiyordu. Ekonomi politikalarındaki bu değişiklik devlet bütçesindeki açığın daha da artması ve daha yoğun olarak borçlanmaya başvurması anlamına geliyordu. Olası borçlanma kaynaklarından birisi Merkez Bankasıydı. Açık finansman olarak da tanımlanan bu yöntemle Hazine, Merkez Bankasından borçlanıyor, ancak vadesi geldiğinde bunları geri ödemi-yordu. Böylece piyasaya çıkan TL miktarı artıyor, bu da enflasyonu körüklüyordu. (Uysal, Mazgit, 1997:24-25)

Devlet bütçesindeki açık arttıkça ve Merkez Bankası kaynaklarını kullanmanın alternatif maliyeti (enflasyon) yükseldikçe iç borçlanmaya daha fazla ağırlık verilmeye başlandı. Yatırımcıları devlete yönlendirebilmek için ise Hazine bonusu ve tahvillerinin faiz oranlarının ticari bankaların tasarruf mevduatlarına verdiği faiz oranlarından daha yüksek tutulması gerekiyordu. Zaman içinde hızla artan ve çevrilmesi güçleşen borç stoku, risk pri-

minin de yükselmesine neden olmuş, bu da kamunun ödemek zorunda kaldığı reel faizlerin düzeyini artırmıştı.

Süreç içerisinde faizler öylesine yükseldi ki, başlangıçta kamu açıkları için borçlanma yoluna giden Hazine için faiz ödemeleri, açıkların en önemli kaynağı haline geldi. Öyle ki bazı yıllar tüm vergi gelirleri faiz ödemelerine yetmez oldu.

Merkez Bankası kaynakları ve iç borçlanmanın aşırı kullanımı sonucunda dış borçlanma zeminini genişletmek isteyen Hükümet 1989 yılında çıkardığı 32 Sayılı Karar ile sermaye hareketlerini serbestleştirdi (Kansu, 2006:159). 1990 yılında uygulamaya konulan bu karar ile yabancı spekülâtörler (sıcak para) Türkiye'ye akmaya başladı. Çünkü Hazine, hiçbir ülkede olmayan düzeyde reel faiz ödüyordu. Genç ve sığ borsa ise çok sınırlı yabancı girişi ile büyük oranda yükselebiliyordu. Bu arada sıcak para girişleriyle kurlar reel olarak geriliyor ve bu yabancı spekülâtörlere ilave kazanç imkânı sağlıyordu.

Bu süreç 2000 sonrası dönemde ise farklı bir zemine kaymıştır. 2000 yılında uygulamaya konulan ve Kasım 2000 ve Şubat 2001 olmak üzere iki ciddi kriz yaşanmasına rağmen temel çerçevesi değiştirilmeden uygulanmaya devam eden IMF yönlendirmeli politikalar, küresel likidite bolluğunun da katkısıyla, devletin dışarıya da önemli oranda rant aktarmasına neden olmuştur. Böylece 1990'lı yıllarda daha çok "rantiye" olarak tanımlanan yerli yatırımcılara kaynak aktaran devlet, 2000 sonrasında yüksek faiz-düşük kur stratejisiyle (ya da sonuç olarak buna neden olan politikalarla), ileride ilgili bölümlerde istatistiki verilerle de ortaya konulduğu gibi, yabancı spekülâtörlere de büyük oranda kaynak aktarmak durumunda kalmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, 1990'larda yeni bir strateji ile atılım yapılması gerekirken, Türkiye (siyasetçiler) kolaycılığı; günü kurtarmayı seçmiştir. Nitekim, yeni ve sürdürülebilir bir strateji yerine sıcak paraya dayalı kırılgan bir ortamda, borç yükünü sürekli artıran, rant ekonomisini besleyen bir strateji benimsenmiştir. Politik önceliklerin toplumun geleceğine tercih edildiği bu dönemde yaşanan ekonomik krizler ile Türkiye kendi ulusal çıkarlarına uygun stratejiler yerine, küresel spekülâtörlerin yüksek kazançlarını finanse etmeyi

ön plana çıkaran uygulamaları hayata geçirmek zorunda kalmıştır. Paradan para kazanmanın ön plana çıkması, buna uygun ekonomik iklim, reel yatırımlar ve üretimin anlamını yitirmesine neden olmuştur.

Bu şekilde 1990 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinin "devlet merkezli spekülâtif rant ekonomisi"ne dönüştürüldüğü söylenebilir. Tarafımızdan kullanılan bu tanımlamayı daha açık ve geniş bir şekilde şöyle ifade edebiliriz; Devletin, ekonomi ve toplumsal yaşam içindeki konumu ve/veya algılanışı, devleti yönetenlerin uyguladığı/uygulamak durumunda kaldığı ekonomi politikaları sonucunda kamu kaynaklarının/imkanlarının farklı kanallar ve yöntemler kullanılarak sınırlı bir kesime aktarıldığı bir yapılanmadır. Bu yapılanmanın merkezinde devletin bulunması, üretimden çok, aşağıda açıklanacağı gibi, spekülâtif temelli rant alanlarının ve fırsatçılığın önplana çıkması nedeniyle bu tanımlamanın 1990 sonrası dönem Türkiye ekonomisi için kullanılabileceğini düşünmekteyiz.

2. Rant Dağıtım Kanalları

Türkiye'de yatırım ve reel anlamda üretim yapmak yerli girişimciler için anlamını büyük ölçüde yitirmiştir. Çünkü, yukarıda da ifade edildiği gibi, girdiği/sokulduğu borç batağı nedeniyle dünyada görülmedik düzeyde yüksek reel faizler ödeyerek borçlanan devlet, paradan para kazanmayı çok kolay ve karlı hale getirmiştir. Bu nedenle yatırım yapmak cazibesini kaybetmiş, girişimciler üretim faaliyetlerinden uzaklaşmış ve/veya aynı zamanda mevcut ortamdan nemalanabilmek amacıyla kaynaklarını devlete yüksek reel faizle borç vermeye yönelmiştir. Bu nedenle Türkiye ekonomisini bir tür "**rant ekonomisi**" olarak tanımlamak mümkündür.

1990'larda belirginleşen bu süreçte "**spekülâtif**" hareketler yoğunluk kazanmıştır. Çünkü, devalüasyon, faizler ve borsa konusunda yaratılan spekülasyonlar, sermaye hareketlerinin serbest olmasının da etkisiyle, kısa vadeli yabancı sermaye hareketlerinin bu sürece entegrasyonu ile belirgin hale gelmiştir. Nitekim, 2002 yılı sonunda ülkemizde hisse senedi, Hazine tahvili ve mevduat olmak üzere toplam 8,8 milyar dolar düzeyinde yabancı portföy yatırımı var iken 2006 yılı sonunda bu rakamın 64,9 milyar dolara ulaşması (TCMB ve MKK'den

aktaran Yıldırım, 16.07.2007) bu tür yatırımların, 2006 yılı Mayıs ve Haziran ayları ile 2007 yılı Ağustos ayında görüldüğü gibi, ülkemizden hızla çıkışı sonucunda piyasalarda yaşanan dalgalanmalar bu savı destekleyen gelişmeler olmuştur.

Devletin söz konusu rantları dağıtırken yararlandığı başlıca kaynaklar/yöntemler ise şunlar olmuştur:

Kamu iç borçlanması: Kanımızca devlet merkezli spekülatif rant ekonomisinin oluşumunun en önemli kaynağı devletin bütçe açıkları ve bunun sonucunda ortaya çıkan borçlanmaya bağlı olarak ödenen büyük miktardaki faizlerdir. 1990'lı yıllarda artan bütçe açıklarının sonucunda, dış borçlanma olanaklarının da daralmasıyla, artan oranda iç borçlanmaya yönelen devlet, yüksek enflasyon ve yüksek risk primi nedeniyle çok yüksek reel faizler ödemiştir. Borcun borçla çevrildiği (roll-over) bu süreç Türkiye'nin eğitim, sağlık ve enerji gibi temel ihtiyaçlarının yeterince ve nitelikli olarak karşılanması için gerekli kaynakların ayrılmasını engellemiştir. Ayrıca, devlet borçlanma yoluyla yüksek gelirli kesimlere büyük miktarda kaynak aktarmış ve gelirin düşük gelirli gruplar lehine yeniden dağılımını sağlamak yerine, tersini yapmıştır.

Kamu ihaleleri: Siyaset kurumunun rant dağıtımında kullandığı bir diğer önemli kanal ise kamu ihaleleri olmuştur. Otoyol, hastane, okul vb. büyük inşaatların yapımında zaman zaman şartnamenin değiştirilmesi ya da mafyanın baskısı yoluyla sınırlı ve/veya anlaşmalı şirketlerin ihalelere katılmasıyla devletin yaptırdığı işler hem çok pahalı, hem de düşük kalitede olmuştur.

Kamu bankaları: Bir dönem görev zararları yoğun olarak gündemde bulunan kamu bankaları rant dağıtımının en önemli ve etkili araçlarında birisi haline gelmiştir. Bu durum, özellikle koalisyon pazarlıkları esnasında kamu bankalarının paylaşımının en önemli konu olmasından da anlaşılabilmektedir. Banka kaynaklarının ekonomik rasyonellikten uzak bir şekilde, ödeme kapasitesi sorgulanmadan siyasi kararlarla yandaşlara kullandırılması, kamu bankalarının zararlarının en önemli nedenlerinden birisi olmuştur. Bu bankalardan kimlere, ne kadar kredi kullandırıldığı ve bunların hangilerinin geriye dönüp-dönmediğinin açıklanmaması bunun tipik bir göstergesidir.

KİT'ler: 1980 sonrası dönemde özelleştirilmesi sürekli gündemde olan ve ancak 2000'li yıllarda "özelleştirilebilen" birçok kamu iktisadi teşebbüsü bir çok yolla rant dağıtımında kullanılmıştır. Bunlar; aşırı istihdam yaratmak, bu kuruluşların ürünlerini bazılarına avantajlı fiyatlardan vermek veya girdi satın alımlarında bazı firmalara öncelik-rant sağlamak şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda KİT'ler büyük zararlara uğramış, gerekli yenileme yatırımlarının yapılmamasıyla bu süreç hızlandırılmış, böylece özelleştirme için gerekçe de hazırlanmıştır. Ayrıca, bu şekilde belli kesimlere yapılan kaynak aktarımı ve rant transferleri kamu gelir-gider dengesizliğinin ardındaki önemli bir neden olmuştur (Barbaros, 2004:25) Ancak, arpalığa dönüşen bu kuruluşlardan siyasetçi kolay kolay vazgeçememiş, vazgeçtiğinde de yapılan özelleştirmelerle yine birilerine büyük rantlar aktarılabilmektedir.

Teşvikler: Devletin rant dağıtım merkezine dönüşmesinde etkili olan bir diğer yol da yatırım ve ihracat teşvikleri olmuştur. Bu süreçte rant dağıtım sürecine bürokrasi de eklenmiş ve bazı siyasetçi-bürokrasi-iş adamları arasında organik bağlar kurulmuştur. İhracat yanında yatırım teşviklerinde de sektörel ve bölgesel dağılımda bilimsel kriterlerden yeterince yararlanılmamış, teşviklerin verimliliği konusunda denetim mekanizmaları oluşturulmamış ve bunun sonucunda teşviklerin amaç dışı kullanımı veya bazı sektörlerde aşırı kapasite yaratılmasına neden olunmuştur.

Hazine arazileri: Hızlı nüfus artışı, kente göç, hızla artan arsa ve konut talebi yeni bir rant alanı olarak büyük kentler etrafındaki arazileri ortaya çıkarmıştır. Arazi mafyalarının da oluşumuna yol açan bu gelişme, seçim dönemlerinde sık sık gecekondu affı ve tapu dağıtımlarının gündeme gelmesiyle adeta teşvik edilmiştir.

Enflasyon: Türkiye'de iktisadi bir hastalık olan enflasyon da rant yaratma ve dağıtım amacıyla kullanılan önemli bir araç olmuştur. Bu süreçte siyaset ve devlet mekanizması hem para basarak sorumsuz olarak nitelenebilecek harcamalarını enflasyonla (açık finansman) finanse etmiş, hem de bazı kesimlere enflasyondan kar elde etme şansı yaratmıştır. 30 yılı aşkın bir süredir devam eden yüksek oranlı enflasyonla dünya rekorunu elinde bulunduran Türkiye'de dar ve sabit gelirli bazı kesimler dışındakiler, enflasyonla uyumlu davranış

yapısı kazanmış, rekabetçi piyasa yapıları ve rekabet kültürünün yeterince yerleşmemiş olması nedeniyle “enflasyon karları” elde eder olmuşlardır. Ülkemizde enflasyonla mücadele programlarının birçoğunun başarısız olmasının gerisinde yatan faktörlerden birisi de budur.

Devlet merkezli spekülâtif rant ekonomisinin temel rant dağıtım kanalları olarak ifade ettiğimiz bu kanalların içinde oluşuma katkısı ve sonuçları açısından bütçe açıkları ve kamu borçlanması çok ayrı ve büyük önemi vardır. Dolayısıyla, dar bir tanım olarak devlet merkezli spekülâtif rant ekonomisini, devletin bütçe açıkları ve bu açıkların finanse edilmesi sürecinde yaratılan bir yapılanma olarak da ifade edebiliriz. İzleyen bölümde ülkemizde bu dar tanım çerçevesinde devlet merkezli rant ekonomisinin kısa ifadesi ile rant ekonomisinin sonuçları, istatistiki veriler yardımıyla değerlendirilecektir.

3. Rant Ekonomisinin Sonuçları

Yukarıda ortaya konulan rant dağıtım kanallarının tümüne ilişkin olarak istatistiki verileri ülkemizde elde etmek olası değildir. Bu durum sadece istatistiki veri tabanının yeterince gelişmemiş olmasıyla değil, aynı zamanda rant dağıtım yöntemlerinin hesaplama güçlükleriyle de ilgilidir. Ayrıca,

tüm kanalların değerlendirilmesi bir makalenin hacmini aşacak niteliktedir. Bu nedenler ve devlet merkezli spekülâtif rant ekonomisinin oluşumunda ana neden olarak tespit etmemize bağlı olarak çalışmamızda, devlet bütçesi ekseninde yaşanan gelişmeler ve sonuçları, bir başka deyişle dar tanımla itibarıyla devlet merkezli spekülâtif rant ekonomisinin sonuçları değerlendirilecektir.

3.1. Kamu Dengelerine Etkileri

Devlet merkezli spekülâtif rant ekonomisinin hem etkilediği hem de etkilendiği temel gösterge devlet bütçesidir. Çünkü, 1989 sonrası dönemde ekonomi politikalarında yaşanan dönüşümün ilk ve en büyük etkisi bütçe üzerinde olmuştur. Nitekim, kamu harcamalarının finansmanında vergiler yerine borçlanmaya öncelik verilmesiyle birlikte artan faiz harcamaları nedeniyle bütçe açığı hızla artmıştır. Tablo 1’den görülebileceği gibi, 1980 yılında sadece 166 bin YTL olan bütçe açığı 2002 yılı sonunda 41 milyar YTL’yi aşarak dönemin en yüksek değerine ulaşmıştır. İzleyen yıllarda ise uygulanan sıkı maliye politikaları nedeniyle bütçe açığı önemli oranda gerilemiştir. Bu gerilemenin yaşanması için GSMH’nın yüzde 6,5’i düzeyinde tutulmaya çalışılan faiz dışı bütçe fazlası hedefi etkili olmuştur.

Tablo 1: Konsolide Bütçe Dengesi (Cari Fiyatlarla, Bin YTL)

YILLAR	HARCAMALAR	GELİRLER	BÜTÇE DENGESİ
1980	1.078	912	-166
1985	5.313	4.515	-798
1990	67.193	55.239	-11.955
1995	1.710.647	1.394.497	-316.150
2000	46.970.348	33.244.345	-13.726.002
2001	81.175.206	51.334.805	-29.840.401
2002	117.224.471	75.530.411	-41.694.061
2003	140.454.842	100.250.452	-40.204.390
2004	150.569.930	120.269.929	-30.300.001
2005	156.479.365	148.362.736	-8.116.629
2006*	178.126.033	173.483.430	-4.642.603

Kaynak: TÜİK, Hazine Müsteşarlığı ve Maliye Bakanlığı

* 2006 yılı verileri Merkezi Hükümet bütçesine aittir.

Bütçede yaşanan gelişmeleri daha iyi değerlendirmek açısından yaptığımız hesaplamalara göre ise bütçe açığı reel olarak 1980-89 döneminde yüzde 15,7, 1990-99 döneminde yüzde 26,8 oranında artış göstermiştir. 2000 sonrası dönemde ise bu artış

dönemin en düşük değeri olan yüzde 7,4'e gerilemiştir. Bu veriler 1990'ların Türkiye için kayıp yıllar olmasının önemli nedenlerinden birini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Tablo 2: Konsolide Bütçe Dengesi (Reel Değişme)

	HARCAMALAR	GELİRLER	BÜTÇE DENGESİ
1980-1989	3,2	2,6	15,7
1990-1999	12,8	10,4	26,8
1990-2006	8,6	9,5	7,4
2000-2006	2,6	8,3	-20,3
1980-2006	6,7	7,2	10,3

Reel değişimler 1987 bazlı GSMH deflatörü ile hesaplanmıştır.

Kamu açıklarının ekonomiyi etkileme kanallarının başında faiz oranları gelmektedir. Kamu açıklarının finansmanı amacıyla borçlanmaya başvurulması, özellikle ülkemizde olduğu gibi bunun boyutlarının sürekli artması durumunda, ekonomik birimlerin kararlarını önemli oranda etkilemektedir. Nitekim, bilindiği gibi, artan borçlanma düzeyi dışlama etkisi (crowding-out) yaratmakta, yani faizlerin yükseltilmesine neden olarak yatırım harcamalarını azaltmaktadır (Dornbush, Fischer, 1994:133).

Kamu açıkları ve artan borçlanma gereği sonucunda faizlerin geldiği düzeyleri dönem ortalamaları

olarak Tablo 3'ten görmek mümkündür. Nitekim, 1984-89 döneminde Hazine ortalama olarak yüzde 3 düzeyinde reel faiz ödeyerek borçlanırken bu oran 1990-99 döneminde yüzde 34,8, 2000-2006 döneminde yüzde 15,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1980-2006 yıllarını kapsayan 27 yıl ortalaması olarak bu oran yüzde 20,7'dir. Aynı dönemde Türkiye ekonomisinin (GSMH) ortalama olarak yüzde 4,2 oranında büyüdüğü dikkate alındığında bu reel faiz düzeyinin ne kadar yüksek olduğu daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla reel faiz düzeyi ve ekonominin büyüme hızı birlikte ele alındığında, devletin bir borç batağına saplanması kaçınılmaz olduğu anlaşılabacaktır.

Tablo 3: Bütçe Açığı (Bin YTL) ve Borçlanma Faizi(%)

YILLAR	BÜTÇE DENGESİ (cari)	BÜTÇE DENGESİ (reel)	BORÇLANMA FAİZİ (1)	TEFE(2)	REEL FAİZ (1-2)
1980-1989(*)	-1.822	-1.809	53,3	50,2	3,0
1990-1999	-1.735.272	-6.452	108,5	73,7	34,8
1990-2006	-10.933.930	-8.228	81,8	54,9	26,9
2000-2006	-24.074.870	-10.765	43,5	28,0	15,5
1980-2006	-8.082.359	-6.672	74,3	53,7	20,7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı ve TÜİK

() 1984-89 dönemi ortalamasıdır*

Tablo 4'te ise bu değerlendirmeyi doğrular nitelikteki veriler bulunmaktadır. Buradan görülebileceği gibi, 1980 yılında kamunun iç borç stoku 8 milyar dolar, dış borç stoku ise 7,4 milyar dolar iken 2006 yılı sonunda iç borç stoku 178,9 milyar dolar, dış borç stoku ise 66,5 milyar dolara yükselmiştir. Bu veriler 2006 yılı sonunda kamu iç borç stokunun 22 kat, dış borç stokunun 9 kat, toplam borç stokunun ise 16 kat arttığına işaret etmektedir. Bu borç

stokundaki artışın özellikle 1990 sonrası dönemde gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla bu veriler 1990 sonrası dönemi tanımlamak için kullandığımız devlet merkezli spekülatif rant ekonomisi için bir dayanak oluşturmaktadır.

Benzer bir gelişme de özel kesim dış borçlarında görülmektedir. Ülkemizde çok yüksek düzeylere ulaşan reel faizler özel kesimi, kur riski olarak da

olsa, dış kredilere yönlendirmiştir. 1990'lı yıllarda daha çok içerden borçlanmanın güçlükleri nedeniyle başvuru bu yöntem, 2002 sonrasında yüksek faiz-düşük kur "politikasının" sağladığı imkanlardan yararlanmak amacıyla hızlanmıştır. Nitekim, 1980 yılında 8,3 milyar dolar olan özel kesim dış borç stoku 2002 yılında kadar geçen 23 yılda 65 milyar dolar artarken 2003-2006 yıllarını kapsayan dört yılda bu artış 66 milyar olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler sonucunda da 1980 yılında 15,7 milyar dolar olan toplam dış borç stoku 2006 yılı sonunda 13 kat artarak 206 milyar dolara yükselmiştir. Dolayısıyla borç batağına giren kamunun, özel kesimi de bu batağa çektiği söylenebilir. (sonuçta yüksek reel faiz ve düşük

kur politikası, kısa vadeli sermaye hareketlerinin bir sonucu değil midir? Başlangıçta borçları çevirmek amacıyla dış kaynak girişi sağlamak için verilmek zorunda kalınan yüksek faizler düşük kurun nedeniydi, sonra bu sermaye hareketlerinin (özellikle hızlı çıkışların) olumsuz sonuçlarının önlemek amacıyla faizler –tıpkı 2006 Mayıs ve Haziran dalgalanması sonrasında görüldüğü gibi- yüksek tutulmak zorunda kalındı. Bir başka deyişle 1989 sonrası dönemde yaşanan süreçte ilk ivmeyi yaratan yüksek faizler oldu. Ancak, bugün, yüksek faiz- sıcak para girişi-düşük kur arasından çift yönlü kümülatif nedensellik ilişkisi olduğu düşünülmektedir.)

Tablo 4: Kamu Borç Stokunun (İç-Dış) Gelişimi (milyon dolar)

YILLAR	BÜTÇE DENGESİ (Cari Bin YTL)	KAMU BORÇ STOKU		ÖZEL KESİM BORÇ STOKU	TOPLAM DIŞ BORÇ
		İÇ BORÇ*	DIŞ BORÇ		
1980	-166	8.078	7.423	8.311	15.734
1985	-798	12.147	12.557	13.103	25.660
1990	-11.955	19.534	26.031	23.004	49.035
1995	-316.150	22.292	33.893	39.385	73.278
2000	-13.726.002	54.216	40.514	77.989	118.503
2001	-29.840.401	84.857	38.729	74.863	113.592
2002	-41.694.061	91.691	56.773	73.232	130.005
2003	-40.204.390	139.262	63.346	81.493	144.839
2004	-30.300.001	167.262	68.583	93.648	162.231
2005	-8.116.629	182.265	64.643	105.886	170.529
2006	-4.642.603	178.906	66.576	139.895	206.471
1980-1989	-1.822	12.143	14.250	12.803	27.052
1990-1999	-1.735.272	26.884	31.164	41.272	72.436
1990-2006	-10.933.930	68.665	41.812	62.337	104.149
2000-2006	-24.074.870	128.351	57.023	92.429	149.453
1980-2006	-8.082.359	54.547	35.530	50.210	85.740

Kaynak: TÜİK, Hazine Müsteşarlığı ve Maliye Bakanlığı

1980-85 dönemi konsolide bütçe borç stokunu (eski seri), 1986-2006 dönemi ise Merkezi Yönetim dış borç stokunu(yeni seri) vermektedir.

(*) İç borç stok verileri yıl sonu TCMB döviz alış kuru ile hesaplanmıştır.

Yanlış/eksik ekonomi politikaları, artan kamu açıkları, yükselen borçlanma gereği, yüksek reel faiz, artan iç ve dış borç stoku şeklindeki döngünün doğal sonucu artan faiz ödemeleridir. Bu şekilde faiz ödemeleri devletin içeriye ve dışarıya rant (finansal) aktarımında önemli bir kanal haline gelmiştir. Nitekim, 1980 yılında iç borçlar için devlet sadece 235 milyon dolar faiz öderken 2003 yılında bu rakam 37,7 milyar dolara yükselmiştir.

2004 yılından sonra gerileyen iç borç faiz ödemeleri 2006 yılı sonunda ancak 27 milyar dolara düşmüştür. Kuşkusuz bu rakam hala çok yüksektir. Toplam iç borç faizi ödemeleri incelendiğinde ise karşımıza çok daha çarpıcı bir tablo çıkmaktadır. 1980-2006 döneminde devlet iç borçları çevirmek için toplam olarak 310,8 milyar dolar faiz ödemiştir. Bunun yaklaşık 303 milyar doları, devlet merkezli spekülasyon rant ekonomisi olarak tanım-

ladığımız 1990 sonrası dönemde gerçekleşmiştir. IMF yönlendirmeli politikaların uygulandığı 2000 sonrası dönemde ise ödenen iç borç faizi toplamı 214 milyar dolardır.

Tablo 5: İç ve Dış Borç Faiz Ödemeleri (milyon dolar)

YILLAR	İÇ BORÇ (*)	DIŞ BORÇ(**)	TOPLAM
1980	235	1.138	1.373
1985	448	1.753	2.201
1990	3.429	3.264	6.693
1995	7.744	4.303	12.047
2000	27.702	6.301	34.003
2001	28.123	7.134	35.257
2002	26.594	6.402	32.996
2003	37.709	6.987	44.696
2004	37.294	7.142	44.436
2005	29.240	7.959	37.199
2006	27.504	9.339	36.843
Toplam 1980-89	7.988	19.223	27.211
Toplam 1990-99	88.717	40.992	129.709
Toplam 2000-06	214.167	51.264	265.431
Toplam 1980-06	310.872	111.479	422.351

Kaynak: TCMB, Hazine Müsteşarlığı

(*) İç borç stok verileri yıl sonu TCMB döviz alış kuru ile hesaplanmıştır.

(**) Dış borç faiz ödemeleri, ayırtırmaya imkan verecek zaman serisine ulaşamadığı için kamu ve özel toplamı olarak verilmiştir.

Bu veriler kamu açıkları ve bunun finansmanı için kullanılan iç borçların ekonomi ve özellikle de kamu kesimi üzerinde zaman içinde yarattığı tahribatı açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Reel faizlerin ve dolayısıyla ödenen iç borç faizlerinin 1980'ler düzeyinde tutulabilmiş olması halinde, başta eğitim, sağlık, enerji ve altyapı yatırımları olmak üzere, kamusal mal ve hizmet üretimi ve kalitesinde çok daha iyi bir duruma gelinebileceği açıktır.

Dış borçlar için ödenen faiz miktarları da yine Tablo 5'te verilmiştir. Verilerin niteliği itibarıyla kamu ve özel kesim dış borç faizlerini dönem bütünü için ayırtırmak mümkün olamadığı için birlikte verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, yıllık dış borç faiz ödemeleri 1980 yılında bir milyar dolar düzeyinde iken 2006 yılı sonunda 9 milyar doları aşmıştır. 1980-2006 döneminde ödenen toplam dış borç faizi 111,4 milyar dolar düzeyindedir. Bunun sadece 19,2 milyar doları 1980-89 döneminde ödenmiştir. Dolayısıyla devlet merkezli spekülatif rant ekonomisi döneminde dış borç faizleri yoluyla dışarıya önemli oranda kaynak aktarılmıştır.

Türkiye'nin iç ve dış borçlar için 1980-2006 döneminde ödediği toplam faiz miktarı ise 422,3 milyar dolar olmuş, bunun 395 milyar doları 1990 sonrasında yani devlet merkezli spekülatif rant ekonomisi döneminde ödenmiştir. Bu rakamlar, kanımızca, kamu açıkları, borç stoku ve faiz ödemeleri konusuna, daha doğrusu bu sorunların çözümüne farklı bir şekilde yaklaşılması gereğine işaret etmektedir.

3.2. Rant Ekonomisi ve Özelleştirme

Daha önce de vurgulandığı gibi, özelleştirme bir taraftan devlet merkezli spekülatif rant ekonomisinin zorunlu bir sonucu hem de yeni bir rant dağıtım kanalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuşkusuz, özelleştirmenin fikri/ideolojik bir zemini de bulunmaktadır. Ancak, kamu borç stoku ve faiz yükünün geldiği düzey, özelleştirmenin sadece fikri öncelikli bir uygulama olduğu görüşünü zayıflatmaktadır.

Tablo 6: Bütçe, Faiz Ödemesi ve Özelleştirme Gelirleri

YILLAR	Bütçe dengesi (Cari Milyon dolar)	İç borç faiz ödemesi (milyon dolar)	Özelleştirme geliri (bin dolar)
1980	-2.158	235	---
1985	-1.521	448	---
1990	-4.577	3.429	485.989
1995	-6.880	7.744	514.557
2000	-21.902	27.702	2.716.536
2001	-24.234	28.123	119.801
2002	-27.555	26.594	536.476
2003	-26.798	37.709	187.088
2004	-21.201	37.294	1.282.842
2005	-6.024	29.240	8.222.240
2006	-3.236	27.504	8.096.166
Toplam 1980-1989	-21.275	7.988	159.845
Toplam 1990-1999	-110.180	88.717	4.461.750
Toplam 1990-2006	-241.131	302.884	25.622.898
Toplam 2000-2006	-130.951	214.167	21.161.148
Toplam 1980-2006	-252.634	308.929	25.782.743

Kaynak: TCMB, Hazine Müsteşarlığı, ÖİB Kayıtları

(*) 1986 yılı özelleştirme gelirleri 1985-86 toplamıdır.

Tablo 6’da bütçe dengesi, iç borç faiz ödemeleri ve özelleştirme gelirleri birlikte verilmiştir. Buradan görüldüğü gibi, özelleştirme konusunda önemli mesafeler daha çok 2000 sonrası dönemde alınmıştır. Nitekim, 1980-89 döneminde toplam olarak sadece 159 milyon dolarlık özelleştirme yapılabilmişken bu rakam 1990-99 döneminde 4 milyar dolara, 2000-06 döneminde ise 21 milyar dolara yükselmiştir. Bu dönemin bütçe açığı ve faiz ödemeleri açısından en sorunlu yıllar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu yıllarda önemli miktarda özelleştirme geliri elde edilmemiş olması halinde bütçe dengelerinin çok daha hızlı bozulması kaçınılmaz olacaktı. Faiz dışı fazla hedefi ve büyük miktardaki özelleştirme gelirleri sayesinde bütçe açığındaki geometrik artış frenlenebilmiş, açık azaltılabilmıştır.

Ancak, bütçe açığındaki azalmaya, önemli miktarda özelleştirme gelirine rağmen kamu borç stokundaki, özellikle de iç borç stokundaki artışın devam etmesi, “Nereye kadar?” sorusunu akla getirmektedir.

3.3. Rant Ekonomisi ve Finansal Kazançlar

Ülkemizde finansal yatırım araçlarının getirisi devlet merkezli spekülasyon rant ekonomisinin hem bir sonucu hem de bir görüntüsü konumundadır. Bu tablo adeta devlet merkezli spekülasyon rant ekonomisi tanımının somutlaştığı göstergeler bütününden oluşmaktadır.

Tablo 7’den görülebileceği gibi, 1984-2006 döneminde yıllık ortalama olarak en yüksek reel getiriyi yüzde 60,4 oranı ile borsa sağlamış, bunu yüzde 20,7 ile Hazine borçlanma kağıtları (tahvil ve bono), yüzde 7 ile mevduat faizi izlemiştir. Cumhuriyet altını ve dolar ise yatırımcısına yüzde 1,9 ve yüzde 3,6 oranında kaybettirmiştir.

1984-89 döneminde de benzer bir durum söz konusu olmakla birlikte sadece getiri sıralamasında mevduata yatırım Hazine faizinden daha fazla reel kazanç sağlamıştır. Bu dönemde kamu açıklarının sınırlı olması, dolayısıyla düşük olan borçlanma gereksinimi nedeniyle kamu yüksek reel faiz vermek zorunda kalmamıştır.

Devlet merkezli spekülatif rant ekonomisinin ilk döneminde, yani 1990-99 döneminde Borsa yılda ortalama yüzde 68,9, Hazine kağıtları ise yüzde 34,8 oranında getiri sağlamıştır. Dövizin (Dolar) dönem bütününde ortalama olarak pozitif reel getiri sağladığı tek dönem de 1990-99 dönemi olmuştur. Bu dönemde parasını spekülatif finansal alanlara yatıranlar, altın dışında, önemli oranda kazanç elde etmiştir.

2000-2006 döneminde ise ekonomide ve ekonomi politikalarında yaşanan önemli değişimler yatırım araçlarının getiri düzeyi üzerinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Nitekim, ara dönemlerde yapılan işlemler bir tarafa bırakıldığında, dönem bütününde yıllık ortalama olarak borsa yatırımcıları yüz-

de 5,9, dolar yatırımcıları ise yüzde 8,1 oranında kayba uğramışlardır. Bu dönemin en yüksek reel getiri sağlayan yatırım aracı ise Hazine kağıtları olmuştur.

2000 sonrası, daha önce de vurgulandığı gibi, devlet merkezli spekülatif rant ekonomisinden küresel spekülatörlerin önceki dönemlere göre daha fazla nemalandığı dönem olmuştur. Nitekim, bu dönemde parasını kamu kağıtlarına yatıran yabancı bir spekülatör yüzde 15,5'i faiz, yüzde 8,1'i dolar değerindeki düşmeden olmak üzere yüzde 23,6 oranında reel kazanç elde etmiştir. Böylesi bir kazancı, herhalde, dünyanın başka bir ülkesinden elde etmek olası değildir.

Tablo 7: Yatırım Araçlarının Reel Getirisi (%)

	1984-1989	1990-1999	1990-2006	2000-2006	1984-2006
TEFE	50,2	73,7	54,9	28,0	53,7
HAZİNE FAİZİ(1)	3,0	34,8	26,9	15,5	20,7
MEVDUAT FAİZİ(2)	6,9	6,4	7,0	7,9	7,0
CUMH. ALTINI(3)	-7,5	-4,8	0,1	7,2	-1,9
HİSSE SENETLERİ(4)	186,8	68,9	38,1	-5,9	60,4
DOLAR(5)	-7,4	1,8	-2,3	-8,1	-3,6

Kaynak: Hazine, TCMB, İMKB, TÜİK

Hesaplamalar cari getiri oranlarından enflasyon oranının (TEFE-ÜFE) çıkarılmasıyla yapılmıştır. 1) Hazine Yıllık Ağırlıklı Ortalama borçlanma faizi 2) Ticari bankaların yıllık ortalama mevduat faizi, 3) Serbest piyasa fiyatları üzerinden hesaplanmıştır. 4) İMKB-100 endeksi yıl sonu değerlerinden hesaplanmıştır. 5) TCMB yıl sonu döviz satış kuru üzerinden hesaplanmıştır.

Görüldüğü gibi, Türkiye sadece yerli yatırımcılar için değil, küresel yatırımcılar için de spekülatif kazanç açısından uygun hale gelmiştir. Bunun anlamı da, ülke içinde gelir dağılımının bozulması yanında, kaynakların önemli oranda yabancı ve/veya yabancılara sağlanan avantajlardan (stopaj gibi) faydalanmak amacıyla yatırımlarını diğer ülkeler üzerinden Türkiye'ye yönlendiren yerli spekülatörlere aktarılması olmuştur.

3.4. Rant Ekonomisi ve Dış Denge

Kamu açıkları ve çevrilmesi gereken borçların büyüklüğü sonucu oluşan yüksek reel faiz ve potansiyel olarak yüksek borsa kazançları (hisse senedi) Türkiye'ye önemli oranda yabancı portföy yatırımı (sıcak para) çekmiştir. Bu şekilde ülkeye giren para bir taraftan borçların çevrilmesine imkan verirken diğer taraftan ülkenin küresel gelişmelere duyarlılık düzeyini artırmıştır.

Nitekim, Tablo 8'den görülebileceği gibi, Türkiye'ye giren yabancı portföy yatırımları, sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği 1989 yılından sonra belirgin bir ivme kazanmış ve özellikle 2000'li yıllarda hız kazanmıştır. Bu gelişme sonucunda 1980-2006 döneminde ülkemize toplamda net olarak 37,9 milyar dolar portföy yatırımı amaçlı para girişi olmuştur. Bunun yaklaşık 35 milyar doları 1990, 27 milyar doları ise 2000 sonrasında ülkemize gelmiştir.

Diğer taraftan, özellikle 2000 sonrasında, gerek özelleştirmeler gerekse yerli firmaların yabancılara satışı ve/veya ortaklık kurması yoluyla ülkemize önemli sayılabilecek miktarda doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişi gerçekleşmiştir. Nitekim, 35 milyar doları 2000 sonrasında, 6 milyar doları 1990-99, 1,6 milyar doları 1980-89 döneminde olmak üzere toplam 42,8 milyar dolarlık doğrudan yabancı sermaye girişi olmuştur. Bu gelişmeler,

özellikle 2002 sonrasında, ülkemizde döviz bollu-
ğuna neden olmuştur. Böylece aşırı sermaye girişi
TL yabancı paralar karşısında değer kazanmıştır.

Bu benzer konumdaki bir çok gelişmiş ülkede de
görülen bir gelişmedir (Yentürk, 2005:160).

Tablo 8: Yabancı Sermaye Girişi (Milyon dolar)

YILLAR	Hazine Faizi (cari %)	Borsanın cari getirisi (%)	Doğrudan Sermaye yatırımları	Portföy Yatırımları	Toplam Sermaye Yatırımları
1980	---	---	18	---	672
1985	50,6	---	99	---	1.065
1990	54,0	46,8	700	547	4.037
1995	121,9	46,8	772	237	4.565
2000	38,2	-37,9	112	1.022	9.584
2001	99,6	46,0	2.855	-4.515	-14.557
2002	62,7	-24,8	962	-593	1.194
2003	42,9	79,6	1.253	2.465	7.192
2004	24,9	34,1	2.024	8.023	17.678
2005	17,4	59,3	8.723	13.437	43.975
2006	18,8	-1,7	19.136	7.349	26.485
1980-1989	---	---	1.674	2.992	7.709
1990-1999	---	---	6.092	7.815	30.940
1990-2006	---	---	41.157	35.003	122.491
2000-2006	---	---	35.065	27.188	91.551
1980-2006	---	---	42.831	37.995	130.200

Kaynak: TCMB, Hazine Müsteşarlığı

Ülkemizde, 2003 yılı ile birlikte döviz bollu-
ğuna katkıda bulunan bir diğer önemli gelişme de,
bankalar yanında reel özel kesimin de dışarıdan
büyük miktarda borçlanmaya başlaması olmuştur.
Bir taraftan dışarıdan borçlanmanın çok daha ucuz
olması, diğer taraftan ortaya çıkan büyük carry-
trade imkanları hem bankaların hem de diğer özel
kesimin, kur riski alınarak da olsa, dış kaynak kul-
lanımını artırmıştır. Böylece, Türkiye bir taraftan
dış borçları hızla artan, diğer taraftan da Merkez

Bankası döviz rezervleri rekorlar kıran bir ülke gö-
rüntüsü vermiştir.

Kuşkusuz, bu gelişmenin bedeli de olmuştur. Nite-
kim, bu bedel sadece dışarıya ödenen görelî yük-
sek faiz ile sınırlı kalmamış, kurlar üzerinde ya-
rattığı baskı ile cari işlemler dengesinde de büyük
açıklara neden olmuştur.

Tablo 9: Reel Dolar Kurundaki Gelişmeler

YILLAR	Cari dolar kuru	Reel dolar Kuru	Reel dolar kuru endeksi (1987=100)	Değişim (%)
1980	74	710	82,5	--
1981	108	715	83,1	0,7
1982	164	850	98,8	18,9
1983	228	939	109,1	10,5
1984	368	1.019	118,4	8,5
1985	525	950	110,4	-6,8
1986	680	908	105,5	-4,4
1987	861	861	100,0	-5,2
1988	1.431	843	98,0	-2,0
1989	2.125	713	82,9	-17,1
1990	2.612	556	64,6	-22,0
1991	4.184	560	65,1	0,6
1992	6.888	564	65,5	0,7
1993	11.058	541	62,8	-4,1
1994	29.848	704	81,8	30,2
1995	45.952	579	67,3	-17,7
1996	81.796	579	67,3	0,0
1997	152.805	597	69,4	3,1
1998	262.233	585	67,9	-2,1
1999	422.152	604	70,2	3,4
2000	626.712	595	69,1	-1,6
2001	1.231.322	740	86,0	24,5
2002	1.513.102	633	73,5	-14,5
2003	1.500.269	512	59,5	-19,0
2004	1.429.202	451	52,4	-12,0
2005	1.347.300	403	46,9	-10,5
2006	1.435.000	385	44,7	-4,7
1980-1989	--	--	100,7	0,3
1990-1999	--	--	68,2	-0,8
1990-2006	--	--	65,5	-2,7
2000-2006	--	--	61,7	-5,4
1980-2006	--	--	77,7	-1,6

Kaynak: TCMB, Hazine Müsteşarlığı

Reel dolar kuru 1987 bazlı GSMH deflatörü ile hesaplanmıştır.

Bu etkiyi görebilmek açısından 1980-2006 döneminde yer alan tüm yıllara ilişkin reel kur değerleri Tablo 9'da verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 1987 sonrası dönemde doların reel değeri, 1994 ve 2001 yılında yaşanan yüksek oranlı devalüasyonlar (depresiasyon) sonrasında dahi 1987 düzeyine ulaşamamıştır. Bir başka deyişle, 1987 yılı baz alındığında, doların reel değeri 1988-2006 döneminde sürekli düşük kalmıştır.

Yine Tablodan görülebileceği gibi, 1980-89 döneminde reel dolar kuru endeksinin ortalama değeri, az da olsa, 100'ün üzerinde seyretmiş, bu rakam 1990-99 döneminde 68,2, 2000-06 döneminde 61,7'ye gerilemiştir. 2001 krizi sonrasında ise doların reel değeri çok daha belirgin bir şekilde düşmüştür. Nitekim 2006 yılı sonunda doların reel değeri, 2001 yılına göre yüzde 48, 2000 yılına göre ise yüzde 39 oranında gerilemiştir.

Kurlarda yaşanan bu gerilemenin ekonomi üzerinde bir çok kanaldan çok ciddi etkiler yapması kaçınılmazdı. Zira, teorik olarak, kurların eksik değerlendirilmesinin (TL'nin aşırı değerlendirilmesinin) başta

dış ticaret olmak üzere bir çok alanda doğrudan ve dolaylı etki yaratması beklenir. Türkiye'de de bu olası etkiler açık bir şekilde görülmüştür. (dipnot)

Tablo 10: Cari Denge Gelişmeler (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET DENGESİ	CARİ DENGİ
1980	2.910	7.909	-4.999	-3.408
1985	7.958	11.343	-3.386	-1.013
1990	12.959	22.302	-9.343	-2.625
1995	21.637	35.709	-14.073	-2.339
2000	27.775	54.503	-26.728	-9.819
2001	31.334	41.399	-10.065	3.390
2002	36.059	51.554	-15.495	-1.522
2003	47.253	69.340	-22.087	-8.037
2004	63.075	97.362	-34.419	-15.543
2005	73.476	116.774	-43.297	-23.235
2006	85.275	137.321	-52.046	-31.460
1980-1989(*)	75.113	112.409	-33.491	-10.408
1990-1999(*)	199.401	333.406	-134.004	-13.925
1990-2006(*)	563.648	901.658	-338.141	-100.151
2000-2006(*)	364.247	568.252	-204.137	-86.226
1980-2006(*)	638.761	1.014.067	-371.632	-110.559

Kaynak: TCMB, Hazine Müsteşarlığı

(*) Rakamlar dönem toplamıdır

Bu boyutta bir değerlendirme yapabilmek açısından Tablo 10'da dış ticaret ve cari işlemler dengesinde 1980 sonrası dönemde yaşanan gelişmelere yer verilmiştir. Yıllık bazda bir değerlendirme yapıldığında 1980 yılında 4,9 milyar dolar olan dış ticaret açığının 2006 yılı sonunda 52 milyar doları aştığı görülmektedir. Dönemsel bazda ise yıllık ortalama olarak 1980-89 döneminde 3,3 milyar dolar, 1990-99 döneminde 13,4 milyar dolar, 2000-06 döneminde 29,1 milyar dolar dış ticaret açığı verilmiştir. 1980-2006 döneminde verilen toplam dış ticaret açığı ise 371,6 milyar dolar olmuş, bu açığın 338 milyar dolarlık kısmı 1990 sonrası dönemde gerçekleşmiştir.

Bu veriler ülkemizde dış ticaret açığının yapısal-kronik hale geldiğini ve bu gelişmede devlet merkezli spekülasyon rant ekonomisi sürecinin de etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu gelişmelerden, yani artan kamu açıkları/borçlanma gereği, yüksek reel faiz, spekülasyon yabancı sermaye girişi, düşük kur, artan dış ticaret açığı döngüsünden cari işlemler hesabı dengesi de önemli oranda etkilenmiştir. Nitekim, 1980-89 döneminde yıllık ortalama olarak bir milyar dolar cari açık verilirken bu açık 1990-2006 döneminde 5,8 milyar dolara yükselmiştir. 2000-06 döneminde ise bu rakam 12,3 milyar dolarla rekor düzeye ulaşmıştır. 1980-2006 döneminde verilen toplam cari açık ise 110,5 milyar dolar olmuş, bu açığın 100,1 milyar dolarlık kısmı 1990, 86,2 milyar dolarlık kısmı ise 2000 sonrası dönemde gerçekleşmiştir. Bu açığın bir kriz potansiyeli taşıdığı ve bu nedenle dikkat edilmesi gerektiği ise -ki tarafımızdan da savunulmaktadır- bir çok iktisatçı tarafından dile getirilmektedir(Uygur, 2004:17).

Kısaca ifade etmek gerekirse, 1990 sonrası dönemde iç dengelerin bozulması sonucu ortaya çıkan devlet merkezli spekülatif rant ekonomisi öncelikle iç ekonomik dengeleri daha da bozmuş, ardından yüksek faiz ve büyük oranlı yabancı sermaye girişi sonucu aşırı değerlenen Türk lirası aracılığıyla da dış dengede büyük oranda bozulma yaratmıştır. Bir başka deyişle yaratılan iç dengesizlikler, ülkemizde sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve küreselleşmenin de bu süreci beslemesi sonucu dış dengeyi de iyice bozmuş, ekonominin gerek iç gerekse dış gelişmelere duyarlılığı artmış, kırılgan bir yapı oluşturmuştur.

3.5. Rant Ekonomisi, Büyüme, İstihdam ve Enflasyon

Yukarıda olabildiğince sistematik olarak açıklamaya çalıştığımız gelişmeler kuşkusuz üretim, istihdam ve enflasyon üzerinde de etkili olmuştur. Bu etkileri değerlendirmek amacıyla bağlantılı veriler Tablo 11’de verilmiştir. Tablodan yüksek faiz, sıcak para girişi, düşük kur döngüsünün etkileri açık olarak görülmektedir.

Nitekim, ihracata yönelik büyüme stratejisinin etkin olarak uygulandığı 1980-89 döneminde yıllık ortalama büyüme hızı yüzde dört olarak gerçekleşmiştir. Devlet merkezli spekülatif rant ekonomisi olarak adlandırdığımız 1990 sonrası dönemde ise bu oran yüzde 4,3’e yükselmiştir. 1990-99 alt döneminde bu rakam yüzde 3,9, 2000 sonrasında ise 4,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler, sıcak para girişine 1990 sonrasında uygun ortam hazırlayan devlet merkezli spekülatif rant ekonomisinin büyümeyi, ciddi olumsuz yan etkilerle birlikte, hızlandırdığını ortaya koymaktadır. Politik karar birimlerinin böylesi bir stratejiyi savunabilmek adına kullandıkları en önemli gösterge de zaten bu olmaktadır.

Ancak, büyüme hızını artıran bu sürecin işsizliğin azalmasına hizmet etmediği görülmektedir. Nitekim, dönem ortalaması olarak işsizliğin en yüksek olduğu düzey, büyüme hızının da en yüksek olduğu 2000 sonrası dönemdir. Yani, üretim hızla artıyorken istihdam aynı hızda artmamıştır.

Tablo 11: Büyüme, Enflasyon ve İşsizlik

YILLAR	Hazine Faizi (cari %)	Borsanın cari getirisi (%)	TL/\$ *	Portföy Yatırımları	Büyüme hızı(%)	Enflasyon (%) (TEFE)	İŞSİZLİK ORANI(%)
1980	---		77	---	-2,8	98,8	8,3
1985	50,6		525	---	4,3	41,6	7,3
1990	54,0	46,8	2.612	547	9,4	48,6	8,2
1995	121,9	46,8	45.952	237	8,0	65,6	7,6
2000	38,2	-37,9	626.712	1.022	6,3	32,7	6,5
2001	99,6	46,0	1.231.322	-4.515	-9,5	88,6	8,4
2002	62,7	-24,8	1.513.102	-593	7,9	30,8	10,3
2003	42,9	79,6	1.500.269	2.465	5,9	13,9	10,5
2004	24,9	34,1	1.429.202	8.023	9,9	13,8	10,3
2005	17,4	59,3	1.347.300	13.437	7,6	2,6	10,3
2006	18,8	-1,7	1.434.560	7.349	6,0	11,6	9,9
1980-2006	74,3	116,1	--	1.809	4,2	52,0	8,3
1980-1989	53,3	247,4	--	748	4,0	47,3	8,0
1990-1999	108,5	142,6	--	782	3,9	73,8	7,8
1990-2006	81,8	93,0	--	2.059	4,3	54,8	8,5
2000-2006	43,5	22,1	--	3.884	4,9	27,7	9,5

Kaynak: TCMB, Hazine Müsteşarlığı

Bu durum büyümenin niteliği ile yakından ilgilidir. Çünkü, yüksek faiz, düşük kur şeklinde özetleyebileceğimiz politikalar (sonuçlar) sonucunda üretimde yerli girdi kullanmak rasyonel olmaktan çıkmış, gerek uluslararası piyasalarda gerekse ülke içinde yabancı rakipler karşısında rekabet şansını korumak için girişimcilerimiz ithal girdiye yönelmiştir. Böylece, Türkiye’deki üretim artışı; ülke içi yerine daha çok ithal girdi temin edilen ülkelerde istihdam artışına hizmet etmiştir. Dolayısıyla, ülkemizde 2001 krizi sonrasında yaşanan ve “istihdam yaratmayan büyüme” olarak tanımlanabilecek süreçte yüksek faiz-düşük kur politikasının da rolü olduğunu ifade edebiliriz.

Hızlı büyüme yanında devlet merkezli spekülasyon rant ekonomisi ve sonuçlarının olumlu olarak gösterilecek bir diğer etkisi ise enflasyonla ilgilidir. Tablodan da görüldüğü gibi, ülkemizde enflasyonun ortalama olarak en düşük olduğu dönem aynı zamanda büyümenin en hızlı olduğu 2000 sonrası dönemdir. (Yüksek faiz ve düşük kur politikası, Merkez Bankasının uyguladığı dezenflasyonist politikasının bir sonucudur)

Bu dönemde enflasyondaki düşmede yüksek faiz ve düşük kur politikaları belirleyici olmuştur. Nitekim, yüksek faiz iç talebi kontrol altında tutarken (devletin ödediği faizi artırma pahasına) düşük kur ithal girdileri ulusal para (TL) cinsinden ucuzlatarak enflasyonu aşağıya çekmiştir. Kanımızca bu şekilde ortaya çıkan gelişme enflasyonun düşmesi değil, bastırılması anlamına gelmektedir. Zira kurlarda, herhangi bir nedenle yaşanacak bir düzeltmenin ardından fiyat artışları da gelecektir. 2006 yılının Mayıs ve Haziran ayında yaşanan gelişmeler bunu açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Sonuç

Kanımızca, Türkiye’de 1980 sonrası dönemde uygulanan ekonomi politikaları ve bunun sonucunda oluşan devlet merkezli spekülasyon rant ekonomisinin ardından IMF’nin önerdiği ekonomi politikaları aracılığıyla hem küresel spekülasyonlara yüksek kazanç imkanı sunulmakta, hem de küresel üreticilere pazar yaratılmaktadır. Ayrıca, yabancıların risklerini azaltmak amacıyla Merkez Bankasının döviz rezervlerini artırması arttırması önerilerek küresel senyörlere (ABD ve AB) ilave gelir kaynağı (küresel senyoraj) sağlanmaktadır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, ülkemizde; işsizliğin artıyor, gelir dağılımının bozuluyor, borçlar ve ödenen faizlerin büyüyor, dış girdi ve dış kaynak bağımlılığının artıyor, cari açığın rekorlar kırıyor, ekonomi politikalarında dışa bağımlılığın artıyor olması değil, ekonominin büyüyor, enflasyonun düşüyor, yüzde 73’ü yabancıların elinde olan borsanın yükseliyor olması önemli hale gelmiştir.

Ancak, bu sürecin ve buna imkan veren küresel koşulların sonsuza kadar sürmesi mümkün değildir. Türkiye’nin bir an önce devlet merkezli spekülasyon rant ekonomisi olarak tanımladığımız bu yapılanmadan kurtarılması gerekmektedir. Bunun için de;

1- Devlet merkezli spekülasyon rant ekonomisini oluşturan temel nedenlerin başında gelen kamu açıkları, yurtiçi tasarruflar ve makul reel faizlerle finanse edilebilir düzeylere çekilmelidir. Bunun için vergi tabanının genişletilmesi (kayıt dışı ekonominin minimize edilmesi), kamu harcamalarının disipline edilmesi gerekmektedir. Kamudaki yolsuzlukların önlenmesi ve irrasyonel yatırımların azaltılması da bu açıdan önem taşımaktadır.

2- Devlet merkezli spekülasyon rant ekonomisinden çıkış için Türkiye’de üretim, istihdam ve ihracatı yani reel ekonomiyi önplana çıkaran, teşvik eden bir ekonomik program hayata geçirilmelidir. Bu süreçte, ülkemiz faktör donanımına ters bir yatırım politikası izlenmesine neden olan ve istihdam artışını sınırlayan yüksek faiz-düşük kur politikasından vazgeçilmelidir. Ayrıca yaşanan sorunların küreselleşme ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinden çok, böylesi yeni bir sürece hangi ekonomik yapı ile entegre olunmaya çalışıldığıyla da ilgili olduğu dikkate alınmalı, sorunun sermaye hareketlerinden çok bu hareketleri tehlikeli sonuçlar üretir hale getirenin ülkenin ekonomik yapısı ve sistemindeki, sorunlar olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla Türkiye’de; bütçe dengesi, fiyat istikrarı, tam istihdam, adil gelir dağılımı, ödemeler dengesi gibi ekonomik süreç sorunları yanında bu sorunların oluşumunda etkili olan, orta ve uzun vadeli sürekli politikalar gerektiren ekonomik yapı ve sistem sorunları da ekonomi politikalarının hazırlanmasında dikkate alınmalıdır.

3- Diğer taraftan Türkiye dış girdi bağımlılığını mutlaka azaltmalıdır. Bunun için yatırım planları ve yatırım teşviklerinde dışa bağımlılığın yüksek

olduğu ve ülkemizin rekabet gücü bulunan sektör-
lere öncelik verilmelidir.

4- İhracat artışı için gerekli iklim oluşturulmalıdır. Bugün ihracatçılarımız dünyanın en pahalı enerji-
sini kullanmakta, en yüksek reel faizi ödemekte,
rakiplerine oranla çok yüksek istihdam vergileri
ile karşı karşıya bulunmaktadır. Firmalarımızın re-
kabet gücünü azaltan bu olumsuz koşullar makul
bir süre içinde ortadan kaldırılmalıdır.

5- Finansal kazançlar ciddi oranda vergilendiril-
melidir. Bu şekilde reel sektör aleyhine olan du-
rum düzeltilmeli, reel yatırımların artışı için zemin
güçlendirilmelidir. Bu uygulamalar devlet mer-
kezli spekülatif rant ekonomisinin çözülmesinde
de önemli rol oynayacaktır.

6- Sıcak paranın kontrolü ve vergilendirilmesi ko-
nusu değerlendirilmeli, dışarıya daha fazla kaynak
transferinin engellenmesine çalışılmalıdır. Kuş-
kusuz, sadece sıcak para hareketlerinin kontrolü
değil, bütçe açıklarının kontrolü ve kamu borç
stokunun azaltılması gibi sıcak paraya bağımlılık
yaratan ekonomik zeminin de değiştirilmesine yö-
nelik düzenlemeler hayata geçirilmelidir.

Kısaca ifade etmek gerekirse; çözümlerin sonuç-
lardan değil de, nedenlerden yola çıkılarak buluna-
bileceği unutulmadan, Türkiye'yi girdi ve kaynak
açısından dışarıya muhtaç eden zeminin değiştiril-
mesine, ülke içinde rekabetçi bir şekilde üretimin
artırılmasına, yurtiçi tasarrufların yukarıya çekil-
mesine, kamu dengelerinin sürdürülebilir düzeye
getirilmesine çalışılmalıdır. Bunların gerçekleş-
tirilmesi durumunda Türkiye ekonomisi devlet
merkezli spekülatif rant ekonomisinden kurtularak
çok daha sağlıklı ve güçlü hale gelebilecek, küre-
selleşme sürecinden olumlu yönde etkilenebile-
cektir. Aksi halde...

Kaynakça

- BARBAROS Funda, "Devletin Değişen Rolü, Küreselleşme
Sürecinde Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", 2004 Türkiye
İktisat Kongresi, Kamuda İyi Yönetişim Tebliğ Metinleri, Ankara,
2006
- DORNBUSH, Rudiger, FISCHER, Stanley, Macro
Economisc(sixth edition), New York, 1994
- DPT, Ekonomik İstikrar Tedbirleri, Ankara 1980
- DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2006), Ankara
2007
- DPT, 1980-1993 Döneminde Faktör Gelirlerindeki Gelişmeler,
Ankara, 1994
- Hazine Müsteşarlığı, www.hazine/istatistikler/ekonomik göster-
geler (20-07-2007)
- KANSU, Ayda, Döviz Kuru Sistemleri ve Döviz Krizleri, İstanbul
2006
- KAZGAN, Gülten, Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001),
İstanbul, 2005
- Maliye Bakanlığı, www.bumko.gov.tr (15-07-2007)
- YENTÜRK, Nurhan, Körlerin Yürüyüşü, İstanbul, 2005
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Kayıtları
- TCMB, evds.tcmb.gov.tr (16-07-2007)
- UYGUR, Ercan, "Cari Açık Tartışmaları", İktisat, İşletme ve
Finans, Yıl:19, Sayı 222, Eylül 2004)
- UYSAL, Yaşar, MAZGİT, İsmail, "Türkiye'de Enflasyonun
Bütüncül Analizi", İzmir Ticaret Borsası Dergisi, Yıl:4, Sayı:18,
Nisan 1997
- UYSAL, Yaşar, Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin
Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının
Değerlendirilmesi, Türkiye Örneği, DEÜ, Sosyal Bilimler
Enstitüsü (Doktora Tezi), İzmir 1997
- YILDIRIM, Abdurrahman, "Türkiye Dünya ile Farkını Kapatıyor",
Sabah 16 Temmuz 2007
- Merkezi Kayıt Kuruluşu, www.mkk.com.tr/MkkComTr/assets/
files/tr/piyasa/istatistik/MKKistatistik2006_I_.pdf (24.09.2007)